

DEUİFD LII / 2020, ss. 199-230.

XVI. ve XVII. YÜZYILDA YAŞAMIŞ HÂDÎ MAHLASLI ŞAİRLER ÜZERİNE

Nesrin SOFUOĞLU*

ÖZ

Mahlas, Türk Edebiyatında şâirin kimliği hatta imzâsı gibidir. Bu sebeple şâirler mahlas seçerken kendilerini en uygun şekilde tanımlayacak olan asıl isim, soy, meslek, sosyal statü, fiziksel özellik, memleket, psikolojik durum, örnek alınan bir şahıs veya söylediği şiirle uyumlu isim ve sıfatları kullanmışlardır. Edebiyatımızda şâirler genellikle kendi çağlarında kullanılmayan mahlasları tercih etmişlerdir. Bazen de çeşitli sebeplerden dolayı aynı mahlası kullanan şâirlere rastlamak mümkündür. Ancak bu durum zamanla şâirlerin ve şiirlerinin birbirine karışmasına sebep olmuştur. Çünkü şâirler özellikle şiirleri ve eserleriyle bilindikleri için yaşadıkları çağlarda bile genellikle mahlaslarıyla tanınmışlardır. Bu sebeple çoğu zaman asıl isimleri ikinci planda kalmış hatta zamanla unutulmuştur. *Hâdî* mahlası da bunlardan biridir. Özellikle XVI. ve XVII. yüzyılda *Hâdî* mahlasını kullanan şâirlerin diğer yüzyıllara oranla oldukça fazla olduğunu fark ettik. Aynı yüzyılda aynı mahlası kullanan bu şâirlerin birbirine karıştırıldığını, haklarında yanlış bilgi verildiğini gördük. Bu sebeple öncelikle XVI. ve XVII. yüzyılda yaşamış *Hâdî* mahlaslı şâirleri ve eserlerini tanıtmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Mahlas, Hâdî

ON THE POETS WITH PSEUDONYM HÂDÎ LIVED IN THE 16th AND 17th CENTURIES

ABSTRACT

The nickname or the pen name is like the identity or even signature of the poet in Turkish Literature. For this reason, when choosing the pseudonym, they used names and adjectives compatible with the real name, lineage, profession, social status, physical feature, country, psychological condition, a person taken as an example, or the poem that they said. In our literature, poets generally

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, e-mail: nesrin.yalcin@deu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7685-805X>.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 10/09/2020

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 07/11/2020

preferred nicknames that were not used in their own age. Sometimes there have been poets who used the same pen name for various reasons. However, this situation caused the poets and their poems to be mixed together in time. Because poets are known especially for their poems and works, they are generally known with their pseudonyms even in their own ages. For this reason, their real names have often remained in the background or even been forgotten over time. The pen name *Hâdî* is one of them. Especially in the century of 16th and 17th we noticed that the number of poets who used the pseudonym *Hâdî* were quite high compared to other centuries. We saw that these poets, who used the same pseudonym, were confused with each other and given wrong information about them, in the same century. Therefore, we tried to introduce *Hâdî* pseudonym poets primarily who lived in the 16th and 17th century and their works.

Keywords: Turkish Literature, Pseudonym, Nickname *Hâdî*

GİRİŞ

Edebiyatımızda şâirler yazdıkları şiirlerde kullanmak üzere bir nevî imzâ ya da rumuz niteliğindeki mahlasları kullanagelmişlerdir. Mahlas, bir şâirin asıl adından başka edebiyatta kullandığı isimdir.¹ Şâirler kendilerini tanımlayan nesep, memleket, ruh hali, sosyal statü, asıl isimleri veya beğendikleri bir isim ya da sıfatı mahlas olarak seçmişlerdir. Bazen hocaları ya da başka şâirler tarafından kendisine bir mahlas münâsîp görülen şâirler de olmuştur. Kimi zaman seçilen bir mahlas o dönemde rağbet görmediğinde, alay ya da eleştiri konusu olduğunda yahut başkaları tarafından kullanıldığında değiştirme yoluna gidilmiştir. Bir mahlas genellikle her yüzyılda tek bir şâir tarafından kullanılsa da bunun istisnâları görülmüştür. Bir önceki veya bir sonraki asırda yaşayanların aynı mahlası kullandıkları olmuşsa da bu durum önceleri pek sorun yaratmazken daha sonraki yüzyıllarda karışıklıklara sebep olmuştur. Zira şâirler özellikle şiirleri ve eserleriyle bilindikleri için henüz kendi çağlarında bile genellikle mahlaslarıyla tanınır olmuşlar, çoğu zaman gerçek isimleri ikinci planda kalmış hatta zamanla unutulmuştur. Özellikle son asırda eski eserlerin ve şahısların gün yüzüne çıkarılması çalışmalarında eser ismi, telif tarihi, müellifi, nesebi, doğum ve ölüm yılı gibi bilinmezliklere ilâveten biyografik eserlerdeki çoğu zaman kısıtlı

¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994), 94.

hatta yanlış bilgiler sebebiyle durum oldukça zorlaştırmıştır. Türk edebiyatı boyunca özellikle Ahmedî, Hamdî, Es'ad, Sa'dî, Yümnî, Nâ'tî, Feyzî, Fenâyî, Hâşimî gibi isim, sıfat ve neseplerden türeyen mahlaslar çok tercih edildiğinden zamanla bu şâirleri ve eserlerini ayırt etmek de o derece zorlaşmıştır.²

Türk Edebiyatında bazı şâirlerin mahlas olarak tercih ettikleri *Hâdî*, sözlükte “*hidâyet eden, doğru yolu gösteren, kılavuz, rehber; mızrak veya okucu*” anlamındadır.³ İslâmî terim olarak *Hâdî*, “*Esmâ-i Hüsnâ*” yani Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Edebiyatımızda Hz. Peygamber için de *Hâdî* veya *Hâdî-i sebîl*; “*doğru yolu gösteren, kılavuz, rehber*” anlamında kullanılmaktadır. Tasavvufta da “*mürşîd, şeyh, pîr*” diye adlandırılan tarikat liderleri de birer rehber, kılavuz addedilmişler ve onlar için de *hâdî* sıfatı yakıştırılmıştır. Özellikle İslâm dîninin kabûlüyle birlikte şâirler ve müellifler de, toplumun mürebbîsi olma misyonu üstlendiklerinden olsa gerek, *Hâdî* mahlasını tercih etmişlerdir. Bir kısmı da asıl ismi olduğundan *Hâdî*'yi mahlas edinmişlerdir.

Daha önce Melâmî-Bayrâmîleri ve Hamzavîler üzerine yaptığımız çalışmalarda, hakkında yeterli bilgi olmadığı ve eserleri üzerine hiçbir çalışma bulunmadığını gördüğümüz *Hâdî* mahlaslı şâirin, izini sürerek ona ait olması muhtemel eserlere ulaşmaya çalıştık. Tezkire, biyografi,

² Ömer Faruk Akün, “Dîvân Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 9/389–427; Orhan Kurtoğlu, “Dîvân Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şâirler”, *bilîg* 38 (2006), 71–91; Abdurrahman Adak, “Dîvân Edebiyatında Mahlasların Karıştırılması -Za'îfî ve Za'fî Mahlaslı Şâirler Örneği-”, *Ekev Akademi Dergisi* 50 (2012), 157–172; Alim Yıldız, “Dîvân Edebiyatında Fenâyî Mahlaslı Şâirler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2003), 394–369; Hikmet Atik, “Türk Edebiyatında Nakşî Mahlaslı Şâirler”, *İstem* 5 (2005), 169–180; Ayrıca Bkz. Mehmet Semih, *Türk Edebiyatında Mahlaslar, Takma Adlar, Tapşirmalar ve Lakaplar* (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yay., 1993); Mustafa İsen, *Ötelerden Bir Ses Dîvân Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler* (Ankara: Akçağ Yay., 1997), 195–220; Ali Yıldırım, *Dîvân Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler* (Ankara: Akçağ Yay., 2006), 11–107.

³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2000), 308.

tuhfe gibi birinci el kaynakların yanı sıra kütüphane katalog ve kayıtlarındaki yazma eserleri incelemek suretiyle de şâirleri ve eserlerini tespit yoluna gittik. Böylece *Hâdî* mahlasını kullanan başka şâirler ve eserlerle karşılaştık. Ancak çoğunlukla mahlasların karıştığını, kimi zaman haklarındaki bilgilerin yetersizliği yanında verilen malumatlardaki hatâlar ve farklılıklar, şiirlerin ve eserlerin hangi *Hâdî*'ye ait olduğu konusunda belirsizlikler bulunduğunu fark ettik. Bu durumda öncelikle *Hâdî* mahlasını kullanan şâirlerin tasnîfini yapmayı, hangi eserin hangi şâire ait olduğunu belirlemeyi zorunlu gördük.

Ulaşılan Osmanlıca el yazması eserlerin ve şiirlerin kalem sahiplerinin bulunması meselesi ise çalışmayı günümüze kadar genişletmeyi gerektirmiştir. Neticede Türk Edebiyatı tarihi boyunca pek çok şâirin *Hâdî* mahlasını kullandığı tespit edilmiştir. Şâirlerden neredeyse yarısının XVI. ve XVII. asırlarda yaşamış olması dolayısıyla en fazla karışıklık bu dönemdeki şâirler için söz konusudur. Türk Edebiyatı tarihi boyunca yaşamış bütün şâirlerin hayatları, eserleri ve şiirlerini anlatmak bir makalenin sınırlarını aşacağından öncelikle bu yüzyılların aydınlatılmasının konuyu açıklama bakımından iyi bir örnek teşkil edeceği düşünülmüştür. İlk aşamada XVI. ve XVII. yüzyıllarda yaşamış *Hâdî* mahlasını kullanan şâirler ve eserleri konusundaki karışıklıklara temas edilmiş, bu karışıklıklar belgeleriyle ortaya koyulmuştur. Böylelikle bazı şâirler ilk defa gün yüzüne çıkarılmış ve bazılarının da neredeyse hiç bilinmeyen eserleri tanıtılmıştır.

Araştırmalar sonucu ulaşabilen kaynaklarda tespit edilen *Hâdî* mahlaslı şâirler hakkındaki bilgiler öncelikle söz konusu eserlerde şâirlerin doğum veya ölüm yılı ya da yaşadıkları dönem gibi zikredilen tarihlere göre sıralanmıştır. Zira bu kaynaklarda şâirlerin özellikle doğum, genellikle de ölüm tarihleri zikredilmemiştir. Bazı şâirlerin yalnızca mahlasları, bir eserleri ya da başka şâir ve müellifler için düşürdükleri tarih beyitleri bulunmaktadır. Bir kısmının da elde ettiğimiz bilgi kıvrıntlarından yalnızca yaşadıkları dönem ya da yüzyılı belirlenebilmiştir. Eldeki bilgilere göre Türk edebiyatında XVI. ve XVII. asırda *Hâdî* mahlaslı altı şâir karşımıza çıkmaktadır.

Hâdî-i Bağdâdî: (d. ?- ö. ?) (XVI. yy.)

Edebiyatımızda *Hâdî* mahlasıyla şiir yazmış şâirlerin ilki Hâdî-i Bağdâdî'dir. Bağdâdî nisbesini kullanması şâirin Bağdatlı olabileceğini

göstermektedir. Doğum tarihi, nerede yaşadığı, eserleri ya da ölüm yılı gibi hakkında hiçbir bilgiye ulaşamadığımız bu şâirin, Nev'î-zâde Atâ'î, Riyâzî ve Tevfik tezkirelerinin Bâkî bahsinde h. 1008/m. 1600'de vefât eden ünlü şâir için düşürdüğü şu tarih beyti nakledilir:

“باقى افندى كندی عقبايه بيك سكرده”⁴

(Bâkî Efendi getdi 'ukbâya biñ sekizde)

Bu durumda Hâdî'nin dönemin en ünlü Türk şâirlerinden biri olan Bâkî'yi vefâtına tarih düşürecek kadar tanıyor olması ve beyti Türkçe söylediğini göz önünde bulundurmak gerekir. Bâkî'nin h. 933/m. 1526-27'de doğduğu ve h. 23 Ramazan 1008/m. 7 Nisan 1600 Cuma günü vefât ettiği bilinmektedir.⁵ Dolayısıyla Hâdî-i Bağdâdî'nin de yaklaşık olarak Bâkî ile aynı tarihlerde yani XVI. yy.'ın ikinci yarısı ile XVII. yy.'ın ilk yarısında yaşadığı söylenebilir. Hâdî-i Bağdâdî hakkında şimdilik başka bilgi bulunamamıştır.

Hâdî, Edirnevî Mama-zâde (Meme-zâde) Ahmed Çelebi (d. ?- ö. h. 1018/m. 1609-10) (XVI.-XVII. yy.)

Hâdî mahlaslı diğer bir şâir XVI. asrın sonları ile XVII. asır başlarında yaşamış olan Edirneli şâir Ahmed Çelebi'dir. Asıl ismi Ahmed olan Hâdî Ahmed Çelebi, halk arasında “*Meme-zâde*” veya “*Mama-zâde*” olarak tanınmaktadır. Doğum tarihi belli değildir.⁶ Edirneli Mama-zâde

⁴ Nev'îzâde Atâ'î, *Şakâ'ik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmilati's-Şakâ'ik*, ed. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yay., 2001), 2/436; Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şuara*, ed. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz vd. (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 101; Muhammed Efendi Riyâzî, *Riyâzî's-Şu'arâ (Tezkiretü's-Şuara)*, ed. Namık Açıkgöz (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 89; Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, ed. Ramazan Ekinci (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 244.

⁵ Mehmet Çavuşoğlu, “Bâkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 4/537–540.

⁶ Rıdvan Canım, *Edirne Şâirleri* (Erzurum: Akçağ Yayınları, 1995), 243; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, ed. Nuri Akbayar (İstanbul, 1996), 2/554; Bekir Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1997), 595; Abdülkadir Erkal, “Hâdî, Meme-zâde Hâdî Ahmed Çelebi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Ahmet Yesevi Üniversitesi) (Erişim 09 Ağustos 2020).

Ahmed Çelebi önce mülâzım sonra kadı olmuştur. Atâî, Mama-zâde'nin Nûrî Efendi'den; Riyâzî ise Fevrî Efendi'den mülâzım olduğunu yazmaktadır.⁷ En son görevi Şumnu kadılığıdır.⁸ Atâî, şâirin Edirne halkı arasında ünlü, ilmiyle meşhur, fenn-i muammâda Emrî ve Ubeydî'den sonra üçüncü, ulûm-ı edebiyede ise Mâmâ-yı Şâmî'ye vâris, kadılık vazifesinde başarılı, hoş sohbet ve latif bir zat olduğunu bildirir.⁹ Hicrî 1018/m. 1609-10 tarihinde doğduğu şehir olan Edirne'de vefât eden şâir için Tîgî şu tarih beytini söylemiştir:¹⁰

“روح مامزاده به رحمت اوله”

(Rûh-ı Mama-zâdeye rahmet ola)

Rıdvan Canım, Mama-zâde Ahmed Çelebi'nin Edirneli Aşkî için söylediği:

“Ser-defter-i erbâb-ı şekâ mâ-sadaki

Mecmû'a-ı hıkd u hasedûn ser-varakı

‘Aşkî ki kesilse kaşı ya çıksa gözü

Vallâhi şakîdir yine billâhi şakî”

hicvi ile meşhur olduğunu bildirir.¹¹ Tezkirelerde şâirin nazmına şu örnekler verilir:

“Zevrak-ı pür-varaka lûle-i dûd oldı duman

Biz de tutduk dumanı kullanalum yaprakdan”¹²

*

“Şâdi-i merk-i ‘adüvden cismim etdi cânı terk

Müddet-i ömrümde bir şâd oldum ol da şâdmerk”¹³

⁷ Nevî-zâde Atâî, *Şakâ'ik*, 2/699; Muhammed Riyâzî Efendi, *Riyâzî'ş-Şu'arâ*, 341.

⁸ Atâî, *Şakâ'ik*, 2/699; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, ed. Mustafa Tatçı - Cemal Kurnaz (Ankara: Bizim Büro Yay., 2001), 2/1190.

⁹ Nevî-zâde Atâî, *Şakâ'ik*, 2/699-700.

¹⁰ Nevî-zâde Atâî, *Şakâ'ik*, 2/699; Muhammed Riyâzî Efendi, *Riyâzî'ş-Şu'arâ*, 341; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1190.

¹¹ Canım, *Edirne Şâirleri*, 243; Erkal, “Hâdî, Memezâde Hâdî Ahmed Çelebi”.

¹² Muhammed Riyâzî Efendi, *Riyâzî'ş-Şu'arâ*, 341; Nevî-zâde Atâî, *Şakâ'ik*, 2/699.

*

“Gelmedi ahbâba bu şeb ol Mesîhâ-dem meğer
Hep gelenler rûh yok ahbâbda diyü döndüler”¹⁴

*

“İtmesün mi âh-ı dil-sûzum alevler âşikâr
‘Aşk dirler nâmına dilde bir âteş-pâre var”¹⁵

*

“Güneşden kadri ‘âlî olmağın ol mâh-ı tâbânûñ
Değüldür kâküli fâkına düşmüş sâyesi anuñ”¹⁶

*

Özge âyînedür âyîne-i rûy-ı mahbûb
Bed-likâlarla nazar kılsa görür sûret-i hûb¹⁷

Edirneli Mama-zâde Ahmed Çelebi’nin tespit edilebilen eserleri şunlardır:

Nigâristân Tercümesi: Rıdvan Canım, Mama-zâde Ahmed Çelebi’nin Kemalpaşa-zâde’nin *Nigâristân* isimli eserini tercüme ettiğini fakat bu kitabın nüshasına henüz rastlanmadığını söylemektedir.¹⁸

Güzîde: Mama-zâde Ahmed Çelebi’nin tarihle ilgili bir eseridir. Rıdvan Canım bu eserin müsvedde hâlinde kaldığını nakletmektedir.¹⁹

Saray Şebrenğîzi: Yaşar Aydemir “*Hâdî’nin Saray Şebrenğîzi*” isimli makalesinde biri Topkapı Sarayı Müzesinde, diğeri de DTCF. M. Özak Koleksiyonunda olmak üzere iki nüshası bulunan *Hâdî* mahlasıyla yazılmış eserin, XVI. yy.’da Edirneli Ahmed Hâdî tarafından kaleme

¹³ Nev’î-zâde Atâ’î, *Şakâ’ik*, 2/699; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1190.

¹⁴ Nev’î-zâde Atâ’î, *Şakâ’ik*, 2/699; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1190.

¹⁵ Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1190.

¹⁶ Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1190.

¹⁷ Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâ’izî’nin Zübdetü’l-Eş’âr’i*, 595.

¹⁸ Canım, *Edirne Şâirleri*, 243.

¹⁹ Canım, *Edirne Şâirleri*, 243.

alınmış olabileceğini söylemektedir. Aydemir, eserin başındaki “*Şehrengîz-i Şehr-i Serây-ı Hür-âbâd ki Safâ-yı Âb u Hevâsı der-Dil-i Mısr-ı Bağdâd Dag-ı Hasret ve Arzûmendi-nihâd ez-ân Hâdî-nâme...*”²⁰ ifadelerinden dolayı eserin kütüphane kataloglarında “*Saray Şehrengîz*” ismiyle değil de “*Bağdat Şehrengîz*” olarak kaydedildiğini bildirmektedir.²¹

Aydemir çalışmasında *Hâdî* mahlaslı sekiz şâir bulunduğunu aktarmakta, ancak bu şâirler arasında Hâdî-i Bağdâdî’den söz etmemektedir. Ayrıca Rıdvan Canım’ın *Edirne Şâirleri*’nden hareketle Sofyalı Hâdî ile Edirneli Hâdî’nin aynı kişiler olduğunu yinelemektedir. Aydemir, sözü edilen makalesinde *Hâdî* mahlaslı şâirler arasında Ali Hâdî isminde Edirneli bir şâir daha olduğunu beyanla şöyle der: “*Şakâ’ik*’de adı geçen bir başka *Hâdî* mahlaslı şâir de Ali Hâdî’dir (ö. h. 1018/m. 1609). “*Mama-zâde Alisi*” demekle meşhur olan bu şâirin üstadının Hâdî Ahmed Çelebi’dir. Ölüm tarihi de Ahmed Hâdî ile aynıdır. Şiirlerinden örnek verilirken de başka kaynakların Ahmed Hâdî’ye ait gösterdiği iki beyti Ali Hâdî’nin gösterir...”.²² Ancak *Şakâ’ik*’in ilgili sayfaları dikkatli şekilde okunacak olursa “*Mama-zâde Alisi*” diye meşhur olan Edirneli şâirin mahlası dillendirilmemekte, görev yerleri ve tarihleri bildirildikten sonra h. 1035 yılında vefât ettiği zikredilmektedir. Devamında hocasının *Hâdî* mahlaslı Edirneli Mama-zâde Ahmed Çelebi olduğu ve bu zatın da h. 1018’de öldüğü aktarılmaktadır. Sayfanın sonunda zikredilen şiirler de Riyâzî ve Nâ’îlî’nin Edirneli Mama-zâde Hâdî Ahmed Çelebi’nin beyitlerine verdikleri örneklerdir.²³

Ayrıca Edirnevî Mama-zâde (Meme-zâde) Hâdî Ahmed Çelebi’nin, *Âşık Çelebi Tezkiresi*’nde zikredilen Sofyalı Hâdî Ahmed Efendi ile aynı şahıs olduğunu söyleyenler de vardır.²⁴ Ancak ulaştığımız

²⁰ Buna binaen başlıktaki “Bağdat” kelimesi Şehrengîz’in müellifinin h. 1008’de Bâkî’nin vefâtına düşürdüğü tarih beyti ile kaynaklarda şimdilik yalnızca mahlasını bulabildiğimiz Hâdî-i Bağdâdî olabileceği ihtimâlini akla getiriyorsa da şu an elde bulunan bilgi ve belgelerle bunu kesin olarak söylemek mümkün görünmemektedir.

²¹ Yaşar Aydemir, “Hâdî’nin Saray Şehrengizi”, *İlmi Araştırmalar* 12 (2001), 31–35.

²² Aydemir, “Hâdî’nin Saray Şehrengizi”, 34.

²³ Nev’î-zâde Atâ’î, *Şakâ’ik*, 2/699–700.

²⁴ Canım, *Edirne Şâirleri*, 243–244; Aydemir, “Hâdî’nin Saray Şehrengizi”, 33–35; Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâ’îzî’nin Zübdetü’l-Eş’ârı*, 595; Erkal, “Hâdî, Meme-zâde Hâdî Ahmed Çelebi”.

kaynaklar bu iki şâirin farklı kişiler olduğu yönündedir. Bu sebeple Sofyalı Hâdî Ahmed Efendi farklı başlık altında ele alınmıştır.

Sofyalı Ahmed Hâdî Efendi (d. ?- ö. ?) (XVI.- XVII. yy.)

Hâdî mahlasını kullanan bir diğer şâir, Sofyalı Ahmed Hâdî Efendi'dir.²⁵ XVI. yy. tezkire yazarı Âşık Çelebi (ö. h. 978/m. 1571)'nin "*Adı Ahmed kendi Sofyalı, 'ilm ü ma'rifetden safâli kavâbil-i rûzgârdan ve her fenn ü fazîlete âmûzgârdandır. Henüz mülâzım olmuştur ve şi'r ü inşâ tekmîline müdâvim olmuştur. Eyice mânâlara dokunur ve bi'l-cümle eş'ârî eş'âr içinde okunur.*"²⁶ şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, Ahmed Hâdî Efendi'nin doğum yeri Sofya'dır. İyi bir medrese tahsili aldıktan sonra mülâzım olmuştur. İlim, mârifet ve fazîlette devrinin ileri gelenlerindedir. Döneminin beğenilen, örnek alınan bir şiir ve inşâ ustası olarak gösterilen Ahmed Hâdî Efendi'nin şiirlerine şu örnekler verilir:

"Haste-i gam râhat olmaz pister-i zerrîn ile
Hoş degüldür başı ehl-i mihnetüñ bâlîn ile"

*

"Du'âdan yâd kıl ben 'azm-i iklim-i 'adem kıldum
Şehâ sûg turma ben Mecnûn-ı ser-gerdân-ı andukça"

*

"Siyeh-pûş olsa her dem tan mı dûd-ı âh-ı 'âşıkdan
Benüm kıblem olupdur ehl-i 'ışka Ka'be dergâhuñ"²⁷

²⁵ Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1190.

²⁶ Âşık Mehmed Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ* (Ankara: Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 06 Hk 218, ts.), 111b-112a; es- Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, ed. Filiz Kılıç (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 231–232.

²⁷ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, 232; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1190–1191; Volkan Karagözlü, "Hâdî, Ahmed Hâdî Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Ahmet Yesevi Üniversitesi) (Erişim 09 Ağustos 2020).

Âşık Çelebi Tezkiresi'nde bir de Zatî (ö. h. 953/m. 1546)'nin öğrencisi Keşfi-i Gemiyânî (ö. h. 945/m. 1538-39) için düşürdüğü şu tarih nakledilmiştir:

“كشفي مسكينى شاد ايدى هادى”²⁸

(Keşfi miskîni şâd ide *Hâdî*)

Bazı kaynaklarda Mama-zâde Hâdî Ahmed Çelebi (ö. h. 1018/m. 1609-10) ile Sofyalı Hâdî Ahmed Efendi aynı şahıs olarak gösterilmektedir.²⁹ Bazılarında ise Sofyalı Ahmed Hâdî Efendi ile Hüseyin Lâmekânî halîfesi Hâdî Ahmed Efendi'yi aynı kişi kabul edilmektedir. Şöyle ki:

Bursalı Mehmed Tâhir'de müstakil bir başlık altında zikredilmemekle birlikte, Hüseyin Lâmekânî bahsinde onun hulefâsından olan ve Vahdete dair bir eseri ile manzum Silsile-i Bayrâmiyyesi bulunan Hâdî Ahmed Efendi isimli bir şâirden bahsedilmektedir.³⁰

Tuhfe-i Nâ'îlî'de Sofyalı Ahmed Hâdî ile Edirneli Mama-zâde Hâdî Ahmed Çelebi farklı şahıslar olarak ayrı başlıklarda zikredilmektedir. Nâ'îlî, Sofyalı Ahmed Hâdî Efendi ile Hüseyin Lâmekânî halîfesi Hâdî Ahmed Efendi aynı kişi kabul ediyor olmalı ki Sofyalı Ahmed Hâdî için *Âşık Çelebi Tezkiresi*'ni ve *Osmanlı Müellifleri*'nin Lâmekânî bahsini kaynak göstermektedir. Ancak yine de Sofyalı Ahmed Hâdî'nin Lâmekânîlerden olduğunu açıkça dile getirmemektedir. Yalnızca “*Ahmed Hâdî Efendi, Sofyalı*” ifadesini kullanmakta ve nazmına da Âşık Çelebi ile aynı beyitleri örnek vermektedir.³¹

Hülâsa, Ahmed Hâdî Efendi'nin Sofyalı olduğunu bildiren *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nde onun Hüseyin Lâmekânî'nin halîfesi olduğu hakkında bilgi yoktur. Bursalı Mehmed Tâhir, Hüseyin Lâmekânî'nin halîfesi olan şâirin ismini Hâdî Ahmed olarak zikretmekte lâkin Sofyalı olduğuna dair

²⁸ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'l-Şu'arâ*, 306.

²⁹ Canım, *Edirne Şâirleri*, 243–244; Kayabaşı, *Kâf-şâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'i*, 595; Erkal, “Hâdî, Memezâde Hâdî Ahmed Çelebi”.

³⁰ Bkz. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, ed. Mustafa; Kurnaz Cemal Tatçı (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2000), 1/191.

³¹ Tuman, *Tuhfe-i Nâ'îlî*, 2/1190–1191.

bir bilgi vermemektedir. *Tuhfe-i Nâ'îlî, Âşık Çelebi Tezkiresi*'nde zikredilen Sofyalı Ahmed Hâdî Efendi ile *Bursalı Mehmed Tâbir*'de sözü edilen Hüseyin Lâmekânî halîfesi Hâdî Ahmed'i aynı kişi kabul eden tek kaynaktır. Bu sebeple başka yeni bilgi ve belgelere ulaşınca ve Nâ'îlî'deki bilgi netlik kazanıncaya değin Sofyalı Ahmed Hâdî Efendi ile Lâmekânî halîfesi Hâdî Ahmed ayrı kişiler şeklinde kabul edilebilir.

Hâdî Ahmed Efendi (d. ?- ö. ?) (XVI.- XVII. yy.)

Yukarıda ifade edildiği üzere Sofyalı Ahmed Hâdî Efendi ile Lâmekânî halîfesi Hâdî Ahmed Efendi hakkındaki bilgiler yetersizdir. Lâmekânî halîfesi Hâdî Ahmed Efendi'nin nereli olduğuna dair kaynaklarda henüz net bir bilgiye rastlanmamıştır. Yapılan çalışmalarda Gölpınarlı'nın eseri³² ve bir ansiklopedi maddesindeki³³ birkaç satır hâriç Bayrâmî-Melâmîlerinden olan Hâdî Ahmed Efendi'den pek bahsedilmemiştir. Hayatı hakkındaki malûmatımız ancak söz konusu kaynaklarda zikredilen ve bizzat eserlerine ulaşarak edindiğimiz kadardır.

Gölpınarlı'nın *Melâmîlik ve Melâmîler* adlı eserinde ikinci devre Melâmîleri arasında "Lâmekânîlerden Hâdî" diye bahsettiği bir şâir, şeyhi olan Hüseyin Lâmekânî'nin h. 1035/m. 1625'teki vefâtına şu tarihi söylemiştir:

"Rihletinüñ Hâdî-i miskîn dedi târîhini

لا مکانی عالم بالایه رحلت ایله دی" ³⁴

(Lâmekânî 'âlem-i 'ukbâya rihlet eyledi)

Gölpınarlı, *Hâdî* mahlaslı bu şâirden "*Lâmekânî dervişleri arasında en kudretli şâir budur.*" şeklinde söz etmektedir. Şâirin metânet, hayalindeki vüs'at, vezin ve kâfiyeye hâkimiyetteki kudretinden bahisle şu gazelini vermektedir.³⁵

³² Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler* (İstanbul: Gri Yayınları, 1992), 80, 88–89.

³³ Yayın Kurulu, "Hâdî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (Dergah Yayınları, 1981), 4/3–4.

³⁴ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 80.

³⁵ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 88.

“Tâ ref'-i nikâb eyledi ol rûy-i dilârâ
Gülgeşti vücûd etmeğe ‘azm eyledi eşyâ

Ruhsâr-ı pür-envâr-ı cihânbanını ol mâh
Mir'ât-ı musaffâda görüp kıldı temâşâ

Gören, görünen, gösteren ol olduğu için
Gayretle hemân gayriyi mahveyledi cânâ

Bildim ikilik sığmaz imiş vahdet evine
Ben dahi hemân varlığını eyledim ifnâ

Ey pîr-i Hüdâ, fazl-ı Hüdâ lutf u kerem kıl
Hâdî kuluña bir nazar et; ref' ola gavgâl”³⁶

Ancak Gölpınarlı, Hâdî hakkında tafsilâtli bilgiye ulaşamadığını, Râmiz'de teşâdüf ettiği h. 1140'da (bazı kaynaklarda h. 1043)³⁷ vefât eden Bursalı Hâdî'nin söz konusu şâir olamayacağını, zîra tarih düşürdükten sonra 105 sene daha yaşama olasılığının bulunmadığını bildirmektedir. Yine Şeyhî'nin *Şakâyıık Zeylî*'nde ve *Riyâzî Tezkiresi*'nde zikredilen h. 1018 vefât tarihli *Hâdî* mahlaslı Edirneli diğer şâirin de h. 1035'de tarih düşürmesi mümkün görülmediğinden, Lâmekânî halîfesi olan Ahmed Hâdî olmadığını söylemektedir.³⁸

Gölpınarlı'nın açıklamalarında da görülüyor ki biraz önce yukarıda açıkladığımız üzere, Edirneli Mama-zâde Hâdî Ahmed Çelebi ile Sofyalı Hâdî Ahmed Efendi ya da Ahmed Hâdî Efendi farklı şâirlerdir. Gölpınarlı'nın bu tespitleri *Âşık Çelebi Tezkiresi* ve *Tuhfe-i Nâ'îlî*'yi destekler mâhiyettedir. Bu bilgiler doğrultusunda *Âşık Çelebi Tezkiresi* ve *Tuhfe-i Nâ'îlî*'de zikredilen Hâdî Ahmed Efendi, Sofyalı'dır. *Osmanlı Müellifleri* ve Gölpınarlı'nın Lâmekânî müritlerinden gösterdiği şâir için

³⁶ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 89.

³⁷ “Bursalı Şeyh Abdülbâkî oğlu Abdülhâdî Efendi” başlığına bakınız (s.13).

³⁸ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 88.

kesin olarak “Sofyalı’dır” diyemesek de Ahmed Hâdî Efendi’nin Lâmekânî müritlerinden bir şâir olduğu ve h. 1035/m. 1625’te hayatta olduğu kesindir. Diğer yandan Bayrâmî Melâmîliği, özellikle de Hamzavîler için Rumeli ve Balkanların ehemmiyeti³⁹ göz önünde bulundurulursa Ahmed Hâdî Efendi’nin Sofyalı olması muhtemeldir.

Ahmed Hâdî Efendi’nin vahdete dair bir eseri ile manzum *Silsile-i Bayrâmîyyesi* bulunduğu nakledilmektedir.⁴⁰ Yapılan araştırmalarda kütüphane kataloglarında Hâdî Ahmed Efendi’nin başka eserlerine de ulaştık.⁴¹ Bu eserlerin büyük kısmı Hüseyin Lâmekânî’nin eserleri⁴² ile

³⁹ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 31–228; Nihat Azamat, “Melâmet”, *TDVİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 29/24–25; DİA, “Melâmîyye”, *TDVİA*, 2004, 29/29–35; Nesrin Sofuoğlu, “Bayrâmî-Melâmî Bir Şâir: Hâşimî Emîr Osman Efendi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/41 (2015), 155–188.

⁴⁰ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/191.

⁴¹ Katalog taramalarında Ahmed Hâdî Efendi, Hâdî Ahmed Efendi, Hâdî Ahmed, Ahmed Hâdî ve Hâdî isimleri ile kayıtlı nüshalar bulduk. Bu nüshaların bir kısmını bizzat inceledikten sonra Ahmed Hâdî Efendi’ye ait olduğuna kanaat getirdiklerimizi yukarıda verdik. Ancak bir kısmı yurt dışında olan veya erişme imkânı bulamadığımız aşağıdaki nüshaların müellifimize ait olup olmadıklarını henüz tespit edemedik:

1. Resâ’il-i Hâdî Efendi: Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları ez-Zekiye-Mahtûtâtü Türkîyye ve Fârisîyye 16 numarada Hâdî Efendi adına kayıtlı bu eser 176-189 sayfalarındadır. Rik’a hatla Türkçe yazılmış olan yazmanın konusu genel ansiklopedi şeklinde kayıtlıdır. Eseri görme imkânımız olmadığından Ahmed Hâdî Efendi’ye âdiyetine dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

2. Risâle-i Vahdet-i Vücûd: Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda Hâdî Ahmed adına kayıtlı iki nüshası bulunan *Risâle-i Vahdet-i Vücûd* isimli eser, Mecâmi Talat 441 numarada bir mecmua içerisinde. İkinci nüshası Mecâmi Talat 482 numaralarda 30-31 sayfalarındadır. Her iki nüshada da müellif ismi Hâdî Ahmed olarak yazılmış olup ölüm tarihi h. 1304/m. 1886 şeklinde verilmiştir. Bu nüshalar konusu, müellif ve eser ismi itibarıyla Ahmed Hâdî Efendi’ye aitmiş gibi gözükseler de müellifin kayıtlarda verilen ölüm tarihi bu durumu imkânsız kılmaktadır. Ne yazık ki yurt dışı nüshaları bizzat incelenmeden kesin bir hüküm verilememektedir.

⁴² Lâmekânî Hüseyin Efendi’nin eserleri: 1. *Dîvân*. 2. *Vahdet-nâme*. 3. *Risâle-i Vahdet*. 4. *Esrâr-nâme Tercümesi*. 5. "Küllü şey’in yerci’u ilâ ‘aslihi " hadisini şerh eden bir *Risâlesi*. 6. *Etvâr-ı seb’aya dair Türkçe bir Risâlesi*. 7. *Mektuplar*. Halvetî Şeyhi Belgradlı Nûrullâh Münîrî Efendi’ye, İran savaşları serdârı Perhad Paşaya, İdris

aynı mecmua içerisinde, hatta aynı isimde olup, şeyhinin eserlerinin benzeri, tercümesi yahut şerhi mâhiyetindedir. Öyle ki bu durum zamanla Lâmekânî ve Ahmed Hâdî Efendi'nin eserlerinin bir birine karışmasına dahi sebep olmuştur.⁴³

Silsile-i Bayrâmiyye: Manzum küçük bir Silsile-nâme olan bu eserin bir nüshası İzmir Milli Kütüphane 1016/4 numara 31b-33a'dadır. *Silsile-nâme*'nin ikinci nüshası, yine Bayrâmiyye'ye ait bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu A5278/4 numara 14b-16b'de Hâdî Ahmed Efendi'nin *Hayrî'l-Ensâb'dan Son İki Yaprak* ismiyle kayıtlıdır. Mecmuanın zahriye varaklarına son zamanlarda iliştilmiş kâğıtlara yazma içerisindeki eserler ve müellifleri hakkında ansiklopedik ve biyografik notlar düşülmüştür. Bu bilgilere göre, *Silsile-nâme*'nin yer aldığı son iki yaprak Hâdî'nin *Hayrî'l-Ensâb* adlı eserinden midir yoksa *Silsile-nâme* için kullanılan bir isim midir açık değildir. Çünkü kütüphane katalog ve kayıtlarında bu isimle bir eser bulunamamıştır. Eser manzum bir tarikat silsilesi olup başında Lâmekânî'ye yazılmış bir methiye, sonunda da h. 1023/m. 1614 tarihi bulunmaktadır.⁴⁴

Efendi'ye, Kurşuncu-zâde'ye, müridlerinden Aşağıhisarlı İbrâhîm Efendi'ye ve Hüsâm Dede'ye yazdığı mektupları vardır. Bkz. Slobodan Ilić, "Lâmekânî Hüseyin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 27/95.

⁴³ Ankara Milli Kütüphane Yazmaları 408/2 numarada 8a-18a sayfalarında Ahmed Hâdî Efendi'nin *Risâle-i Vâcibü'l-Vücûd* ve İstanbul Belediye Kütüphanesi Osman Ergin Yazmaları koleksiyonu 312/5'de Ahmed Hâdî Efendi'nin *Risâle-i Tarikat* adlı eserleri farklı isimlerle kaydedilmiş olmalarına rağmen aynı eserdir. Üstelik bu iki eser Hüseyin Lâmekânî'nin *Vahdet-nâmesi* ile örtüşmektedir. Ayrıca zaten Kemikli çalışmasında Hâdî Ahmed Efendi'nin risâlelerinin Hüseyin Lâmekânî'ye mâl edilmiş olabileceği ihtimâlini belirtmektedir. Neticede Lâmekânî ve Ahmed Hâdî Efendi'nin risâleleri tek tek tespit edilip detaylı surette incelenmeden iki müellifin eserlerini ayırmak mümkün olmayacaktır. Hüseyin Lâmekânî'nin Vahdet-nâmesi için bkz. Bilal Kemikli, *Dost İlınden Gelen Ses* (İstanbul: Kitabevi, 2004), 139.

⁴⁴ Ankara Milli Ktp., Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 5278, yk. 1a-16b. 5278 numaralı mecmuanın ilk kısmında 1b-14b'de Hüseyin Lâmekânî'nin manzum *Esrâr-nâme Tercümesi*, 5278/2'de 1b-11b arasında der-kenarlarda Lâmekânî ile Belgrad'da Aşağı Hisar'da Şeyh İbrahim Efendi arasında tasavvufî konularda yazılmış karşılıklı mektuplar yer almaktadır. 5278/3'de 12a-14b sayfalarının der-kenarlarında Hasan Lâvücûd'un el yazısı ile *Risâle-i Tasavvuf* bulunur. Hüseyin

Şevâhidü't-Tarîka ve Müşâbedetü'l-Hakîka: Ahmed Hâdî Efendi'nin bir nüshası İzmir Milli Kütüphane 1016/3 numarada 30a-31b varaklarında diğer eserleri ile aynı mecmua içerisinde bulunmaktadır. Risâlenin ikinci nüshası Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 2761 numaradaki mecmuada 85b-88a arasında kayıtlıdır.⁴⁵

Risâle fî Külli Şey'in Yerci'u ilâ 'Aslibi: Hâdî Ahmed Efendi'nin "Küllü şey'in yerci'u ilâ 'aslibi" hadisini şerh ve tahkik eden risâlesidir. İzmir Milli Kütüphane 1016/7 numarada 46b-47b sayfalarında olan bu eser Hâdî'nin *Şevâhidü't-Tarîka ve Müşâbedetü'l-Hakîka* ve *Silsile-nâmesi* ile aynı mecmua içerisinde. Hüseyin Lâmekânî'nin de aynı adı taşıyan eseri bulunmaktadır.⁴⁶

Risâle-i Vâcibü'l-Vücûd: Mensur küçük bir risâle olan bu eser vâcib-i vücûd, vahdet-i vücûd ve insân-ı kâmil gibi tasavvufî meselelerden bahseder. Ankara Milli Kütüphane yazmaları 408 numarada⁴⁷ kayıtlı yalnızca a yüzleri yazılı 25 varaklı bir eserin 408/1 kısmında 1a-5a

Lâmekânî'nin risâleleri ile Ahmed Hâdî Efendi'nin hayat, *Silsile-nâme* metni ve diğer eserleri daha detaylı tetkik edilerek başka bir çalışmamızda ele alınacaktır.

⁴⁵ İzmir Milli Kütüphane 1016 numaralı mecmuada eserin ismi zikredilmekte fakat müellif belirtilmemektedir. Fakat risâle *Silsile-nâme* ve müellifin diğer eserleri ile aynı mecmua içerisinde. Hatta 1016 numaralı bu mecmuada 1016/6'da *Risâle-i Tarîkat* isimli müellifi belirsiz bir eser daha bulunmakta olup bu risâle de Ahmed Hâdî'nin ya da Lâmekânî'nin olabilir. Aynı mecmua içerisinde 1016/8'de Lâmekânî'nin de mektupları bulunmaktadır.

⁴⁶ Ankara Milli Kütüphane yazmaları 408/1 kısmında 1a-5a arasında *Risâle-i Hüseyin Lâmekânî* ismiyle kayıtlı bulunan eser içeriği incelendiğinde Lâmekânî'nin *Risâle fî Külli Şey'in Yerci'u ilâ 'Aslibi* adlı bu eseri olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca İliç Lâmekânî'nin bu eserinin, Süleymâniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 800, vr. 228b-229a'da olduğunu nakletmektedir. İliç, "Lâmekânî Hüseyin Efendi", XXVII, 95.

⁴⁷ Ankara Milli Ktp. Yazmaları 408 numarada kayıtlı yalnızca a yüzleri yazılı 25 varaklı bir eserin 408/1 kısmında 1a-5a arasında *Risâle-i Hüseyin Lâmekânî*, 408/2 de 8a-18a sayfalarında Ahmed Hâdî Efendi'nin *Risâle-i Vâcibü'l-Vücûd*, 408/3'de 21a-25a varaklarda Lütî Bey'e ait *Risâle-i Esrâr-nâme* bulunmaktadır. Bu nüshada *Esrâr-nâme* müellifinin ismi Lütî Bey şeklinde yazılmışsa da eser üzerine yapılan çalışmalara göre *Esrâr-nâme*'nin müellifi Lâtîfî'dir.

arasında *Risâle-i Hüseyin Lâmekânî*,⁴⁸ 408/2 de 8a-18a sayfalarında Ahmed Hâdî Efendi'nin *Risâle-i Vacibü'l-Vücûd* adlı eseri peş peşe yer almaktadır. Ayrıca İstanbul Belediye Kütüphanesi Osman Ergin Yazmaları Koleksiyonu 312/5'de 15 Şevval 1317 istinsah tarihli mecmua içerisinde Ahmed Hâdî Efendi adına *Risâle-i Tarîkat* ismiyle kaydedilmiş nüsha *Risâle-i Vacibü'l-Vücûd* ile aynı eserdir.

Risâle-i Tevhîd: Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 2761 numarada kayıtlı mecmuada 84a-85a varaklarındadır. Mecmuada; Lâlî-zâde Abdülbâkî (ö. h. 1165/m. 1654), Hüseyin b. Mehmed b. Hüsâmeddîn Ankaravî (ö. h. 964/m. 1556), Lâmekânî Hüseyin Efendi (ö. h. 1035/m. 1625) gibi Melâmî büyüklerinin tasavvufa dair çeşitli eserleri yanında Ahmed Hâdî Efendi'nin; *Risâle-i Tevhîd* ve *Şevâhidü't-Tarîka ve Müşâbedetü'l-Hakîka* isimli risâleleri de vardır.

Vahdet-nâme: Ahmed Hâdî Efendi'nin *Vahdet-nâme*'si Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 335/1 numarada 1b-5b'de kayıtlı h. 1073/m. 1662 istinsah tarihli Lâmekânî'nin insan-ı kâmil bağlamında tasavvufî görüşlerini anlattığı birkaç sayfalık Vahdet-nâmesi⁴⁹ ile aynı nüsha içerisinde 335/2 numarada 5b-10b'de bulunmaktadır. İliç'e göre Hâdî Ahmed Efendi'nin *Vahdet-nâme*'si Lâmekânî'nin *Risâle-i Vahdet* adlı eserinin şerhidir.⁵⁰

Melâmîliğe dair biyografî ve mecmuaların, özellikle de Lâmekânî ve Hâdî Ahmed Efendi'nin eserlerinin tek tek tespiti ve incelenmesi ile mutasavvıf şâir hakkındaki malûmatların artacağı kanaatindeyiz. Burada şimdilik Lâmekânî dervişlerinden olan bu mutasavvıf şâirin hayatı hakkında ulaşabildiğimiz kadar bilgiyi ve ilk kez bir araya getirdiğimiz eser listesini vermekle yetiniyoruz. Hâdî Ahmed Efendi'nin eserlerinin tam metinlerinin ilim âlemine kazandırılması daha sonraki hedefimizdir.

Nâzûk-zâde Abdülhâdî Çelebi (d. ?-ö. ?) (XVII. yy)

⁴⁸ Ankara Milli Kütüphane yazmaları 408/1 kısmında 1a-5a arasında *Risâle-i Hüseyin Lâmekânî* ismiyle kayıtlı bulunan bu eserin içeriğini incelediğimizde *Lâmekânî'nin Risâle fi Külli Şey'in Yercü'u ilâ 'Aslibi* adlı eseri olduğunu tespit ettik.

⁴⁹ Hüseyin Lâmekânî'nin *Vahdet-nâmesi* için bkz.: Kemikli, *Dost İlınden Gelen Ses*, 136–143.

⁵⁰ İliç, "Lâmekânî Hüseyin Efendi", 27/95.

Hâdî mahlasıyla şiir yazan diğer bir şâir olan Nâzûk-zâde Abdülhâdî Çelebi, Bursalı'dır.⁵¹ Hayatı hakkında başka bilgiye rastlamadığımız Nâzûk-zâde Abdülhâdî Çelebi'nin manzûmelerine verilen örnekler şunlardır:

Sanmañ o leb-i la'li mey-i nâbile birdür
Mümkün mi demek sükkere dûşâbile birdür

Yokdur dehen-i pâkine şâyeste-i teşbîh
Ancak denilür gevher-i nâ-yâbile birdür

Dil-şâd oluruz sanma bizi sâkî meyünle
Meclisdeki yâr olmaya zehr-âbile birdür

*

Hikmet-i hüsnini fehm eylemede ol mâhuñ
'Akl-ı kül 'âciz olur kuvvet-i idrâk değül

*

Anma ol devleti kim sonra peşimân olasın
İste ol 'izzeti kim hürrem ü handân olasın⁵²

İsimleri ve Bursalı oluşları ile aynı şahısmış gibi gözükseler de Belîğ ve *Tuhfe-i Nâilî*'de Nâzûk-zâde Abdülhâdî Çelebi ile Bursalı Abdülbâkî oğlu Abdülhâdî Efendi farklı şahıslar olarak zikredilirler.

Bursalı Şeyh Abdülbâkî oğlu Abdülhâdî Efendi (d. ?- ö. h. 1143/m. 1730) (XVII.-XVIII. yy.)

Hâdî mahlasını kullanan diğer bir şâir Bursalı Abdülhâdî Efendi'dir. Kaynaklarda hakkında en çok bilgi bulunan şâirimiz olmakla birlikte görevleri, görev yerleri, tarihleri ve özellikle de ölüm tarihi hakkında farklılıklar bulunmaktadır. Görevleri konusundaki tutarsızlıklar

⁵¹ İsmâil Belîğ, *Nubbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübtetü'l-Eş'âr*, ed. Abdülkerim Abdülkadiroğlu (Ankara, 1985), 676-677; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1191.

⁵² İsmâil Belîğ, *Nubbetü'l-Âsâr*, 676-677; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/1191.

Osmanlı döneminde müderrislik ve kadılık kademeleri; mülâzemet⁵³, nâiblik⁵⁴, mollalık⁵⁵, mevlevîyyet⁵⁶ kavramları ile pâye sistemi⁵⁷ gibi terimlerin karışık şekilde aktarılmasından kaynaklanmaktadır.

⁵³ Mülâzemet: Medrese mezunlarının müderrislik ve kadılık almak için sıra beklemeleri, bu arada mesleki tecrübe kazanmaları ve belirli kontenjanlardan istifade ile göreve başlamalarını ifade eder. Ancak mülâzemet sadece ilmiyeye has bir terim olmayıp yine "staj" anlamında Osmanlı idarî ve askerî teşkilâtında da kullanılmıştır. Bkz. Mehmet İpşirli, "Mülâzemet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 31/537–539.

⁵⁴ Nâib: Osmanlı'da medrese eğitimi almış özellikle fıkıh alanında kendi kazâ dâiresinde ihtilâfları çözebilecek bir seviyede tahsil görmüş ilmiye mensubu kimselerdir. Osmanlı adli teşkilâtında kadı yardımcısı ve vekili olan nâib kadı tarafından belirlenir, Anadolu veya Rumeli kazaskeri tarafından tasdik edilirdi. İstanbul'da nâiblerin tayininde İstanbul kadısı yetkiliydi. Bkz. Mehmet İpşirli, "Nâib-Osmanlı'da-", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 32/312–313.

⁵⁵ Molla: Müderrislikten sonraki mevlevîyyet pâyesi denilen dereceye ulaşan büyük âlimlerle, Süleymâniye müderrislerinden mansıp alarak 300 akçelik kadılık mesleğine geçen, 300 akçeden yukarı mevlevîyyete tayin edilen birinci sınıf kadılarına verilen unvandır. İstanbul kadısına daha çok "İstanbul efendisi" denilmekle birlikte diğer vilâyetlerin kadıları için meselâ "Edirne mollası" ifadeleri kullanılırdı. Bkz. Hamid Algar, "Molla", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 30/238–239.

⁵⁶ Mevlevîyyet: Sözlükte: 1. Mevlevîlik. Mevlevî tarikinden olmak. 2. Mollalık. 3. Müderrislikten sonra gelen ilmiye sınıfından oluş. 4. Eyâlet kadılığı; yani, bir eyâletin bütün hukûkî ve kazâî işlerine bilfiil bakan kadı. "Mevâli" de denir. Terim olarak: Osmanlı Devleti'nde dereceleri itibariyle kadılıklar esas olarak iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilkinde "mevlevîyyet kadılıkları", ikincisine "kazâ kadılıkları" denilmektedir. Osmanlılar'da pâyitaht olan Bursa, Edirne ve İstanbul; Balkanlar'da, Anadolu'da ve Osmanlı idaresindeki Arap topraklarında yer alan stratejik açıdan, nüfus ve kültür bakımından önde gelen büyük şehirler yönetim ve halkın güvenliği açısından önem arz ettiğinden buraların idaresine tecrübeli ulemâ gönderilir ve bu kadılıklar mevlevîyyet olarak anılırdı. Tayin edilen kadılar da mevlevîyyet rütbesini kazanmış olurdu. Bkz. Fahri Unan, "Mevlevîyyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004).

⁵⁷ Fâtih döneminde medreseler derecelendirilmiş, isimlerini müderrislerine ödenen günlük ücretlerden alan yirmili, yirmi beşli, otuzlu, kırklı ve ellili medreseler ortaya çıkmıştır. Ellili medreseler hâriç ve dâhil olmak üzere ikiye ayrılmış; hâriç medreseleri devlet erkânı tarafından, dâhil medreseleri ise genellikle Osmanlı hânedan mensupları tarafından yaptırılmıştır. Kânûn-nâme'ye göre medreseler; ibtidâ-i hâric, hareket-i hâric, ibtidâ-i dâhil, hareket-i dâhil, mûsile-i Sahn, Sahn-ı

Safâyî'de:

“Mablası Hâdî, ismi ‘Abdü’l-hâdî’dir. ‘Afitâb-ı vücûdu matla‘-ı Burusa’dan tulû’ etmiştir. Evâ’il-i bâlinde tarîk-i ‘ilme ‘âzîm ü mülâzîm olup tabîl-i ma‘ârif-i ‘ulûmdan sonra mabrûsa-i mezbûre müderrisleri zümresine dâhil olup kat‘-ı medâris ederek Trâblus-Şâm ve Diyâr-ı Bekir mevlevîyeti ile mukzî’l-merâm olmuştur. ‘Asrın şu‘arásındandır. ‘İlm ü fazl ile ma‘mûr ve ma‘ârif ü kemâlât ile meşhûrdur.”⁵⁸ şeklinde tanıtılmaktadır.

Semân, ibtidâ-i altmışlı, hareket-i altmışlı, mûsile-i Süleymâniyye, Süleymâniyye, hâmise-i Süleymâniyye, dârü’l-hadîs(-i Süleymâniyye) olmak üzere on iki gruba ayrılmıştır. Bu uygulama XVI. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Medrese sayısının ve buralarda ders veren ulemânın artması ile medreselerin tasnîfi, derecelenmesi ve pâyeye olarak geçen yeni bir uygulamanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Pâyeye müderrislerin, kadıların ve bazen de askerî sınıf mensuplarının tayin ve terfileri için kullanılan bir terimdir. Pâyeye sistemi müderrislerin tayinleri ve terfileri sırasında boş kadro bulunmadığı durumlarda uygulanmıştır. Meselâ Sahn müderrisliğine getirilecek birine Sahn medreselerinde açık bulunmaması durumunda, Sahn olmayan bir medresenin hükmen Sahn sayılarak buraya atanması sağlanmıştır. Bu sayede ilmiye mensuplarının terfilerinde üst medreselerde kadroların boşalmasını beklemeye gerek kalmıyor, bir üst medresenin pâyesi daha düşük seviyedeki bir medreseye verilerek müderrisine terfi imkânı sağlanıyor, pâyeye verilen kişi bir üst medresenin müderrisiyle aynı hak ve yetkilere sahip oluyordu. Bu uygulamanın örneklerine Atâ’î’nin *Zeyli Şakâ’ik*’ında sıkça rastlanır. Pâyeye sistemi kadınlara tayinlerde de görülür. XVII. yüzyılın başlarında az rastlanan pâyeli kadı tayinleri, XVIII. yüzyılda yaygın hale gelmiştir. Osmanlı fetihlerinin durması, kadılıkların sayısının sınırlı, kadı olması istenenlerin ise fazlalığı nedeniyle adaylar buldukları mevkide bir üst kadılığın pâyesini almışlar veya daha müderrisken kadılık pâyesine geçirilmişlerdir. Önceleri sadece emekli muâmelelerinde rastlanan pâyeye tevcihleri daha sonra aktif görevlere dönüşmüştür. Meselâ Şeyhülislâm Hoca Sâdeddîn Efendi’nin oğlu Şeyhülislâm Es’ad Efendi h. 1004/m. 1596’da Edirne kadısı bulunduğu sırada Anadolu sadâreti pâyesiyle emekli olmuştur. Bkz. Fahri Unan, “Pâyeye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 34/193–194.

⁵⁸ Nuran Üzer Altuner, *Safâ’î ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1989), 1056–1057; Safâyî Mustafa Efendi, *Tezkiire-i Safâyî (Nubbetü’l-Âsâr min Fevâ’idi’l-Eş’âr) İnceleme-Metin-İndeks*, ed. Pervin Çapan (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005), 724; Havva

Sâlim’de de şu şekilde anlatılır:

“Nâm-ı nâmî ve ism-i garâmîleri ‘Abdü’l-bâdî olmağla mablas-ı merkûmu ihtiyâr eylemişlerdir. Ol ma’den-i ma’rifet olan zât-ı pür-fazûletüñ cevher-i zât-ı bî-akrânları şehr-i İrem-âsâ olan medîne-i Burusa’dan nümâyân olmuşdur. Burûsa’da Gâzî Hudâvendigâr şeybi ‘Abdü’l-bâkî Efendi nâm ‘azîz-i hünermendin ferzend-i ercümendidir. ‘Âlem-i sinn ü temyîze vusûllerinde ‘ilm ü ma’ârifte iştigâl ve Konya mevlevîyyetinden ma’zûlen intikâl eyleyen Burusî Nâzîkî ‘Abdu’llâh Efendi’den sarf-i himmet eyleyip sarf u nabvî ve vâdî-i şî’r ü inşâyı bi’l-cümle tahsîl eyleyüp ba’dehü meşhûr-ı âfâk Hâce-i İshak erbâb-ı kemâlin bülendi fâzıl-ı yegâne Ahmed Efendi merhûmdan ve ke-zâlik hil’at-ı ‘ilm be-dûş-ı iktidâr olanlaruñ bülendi merhûm u magfûr ‘Uryânî ‘Alî Efendi’den telemmüz ü istifâde ve Şeyh Ahmed ‘İzzî’nüñ ‘ale’t-tertîb hadîs-i şerîf dersine âmâde olmuş bir pür-fazl u kemâl bir zât-ı sûtûde-bisâl olup medîne-i mezhebûrede ‘Abdü’l-kâdir-zâde 1092 târîhinde yine medîne-i merkûmede vâkı‘ Kadriyye Medresesinden Tokat mevlevîyyetine olduklarında anlardan mülâzım ve kırk akça medreseden ‘âdet üzere ma’zûl olduklarından sonra sene 1102 târîhinde şeyhü’l-İslâm ve müftî’l-enâm mahâdîm-i keirâmüñ bülendi Ebû Sa’îd-zâde Feyzullâh Efendi’den ibtidâ-i bâric i’tibârıyla sâ-i selâse ile Leysî-zâde Medresesine ve 1106 târîhinde yine medîne-i merkûmede dâhil i’tibârıyla Hüseyin Paşa Medresesine ve 1111 târîhinde yine ol beldede Erzincânî Medresesine hareket-i dâhil i’tibârıyla varıp 1114’de yine ol beldede Şâhin Lâla Medresesine mûsıla-i Sabn ile güzâr ve 1115 târîhinde yerlerinde Sabn i’tibâr olunup ve 1116’da yine medîne-i merkûmede altmışlı i’tibârıyla İvaz Paşa Medresesine olup birkaç günden sonra Tire mevlevîyyetiyle defter-i mevâlî-i keirâma dâhil ve 1119’da Şâm Trablusı mevlevîyyetine vâsıl olup 1122’de Magnisa pâyesiyile Kayseriyye olup andan dabı ma’zûl oldukdan sonra esnâ-yı tabrîr-i tezkiyeimizde 1134 târîhinde Âmid mevlevîyyetiyle mesrûr olup ol mansıb-ı celîli zabt etmekte idiler. Hakkâ ki miyâne-i akrânda zâtı ma’mûr bir zât-ı ma’ârif- mevîfurdur. Esnâ-yı ferâğ-ı iştigâlde

Yeşilyurt, *Sâlim ve Safâî Tezkiyelerindeki Biyografik Bilgilerin Karşılaştırılması* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 553–555.

tebîz-i zîhn için şî'r ü inşâ ile âz-mâyiş-i tab' eyleyip rahş-ı dil-i çâlâkların meydân-ı 'irfânda cevân ederlerdi."⁵⁹

İsmâil Belîğ'de şöyle zikredilir: "Mevâli-i kirâm zümresinden Bursavî Şeyh 'Abdü'l-Bâkî-zâde 'Abdü'l-Hâdî Efendi'dür. Hâlen belde-i Üsküdar'da seccâde-nişîn-i hükûmetdür. Güftâr-ı tab'-ı belâğat-şî'ârından nuhbedür⁶⁰:

"Hurûş-ı eşk-i firkat dîde-i deryâ makâtırdan
Hayâli nakşın itmez şüste yâruñ levh-i hâtırdan

Şarâb-ı la'l-i dil-ber gibi bana çâre-sâz olmaz
Tabîbüñ virdüğü ma'cûn eger olsa cevâhirden

Füsûn u fitne ile itdiler yağma dil ü cânı
Amân ol gamze-i câdû ile ol çeşm-i sâhirden

Ruhuñ hurşide kaddüñ serv-i gül-zâra ider teşbîh
Dil-i dîvâne söyler şimdi geh gökden gehî yerden

Bu bâğuñ olmamışdur nahl-i bîd-i bâğı bâr-âver
Yeri yokdur kerem ümmîdinüñ dest-i ekâbirden"

*

"Şeb rûşen olur şem'-i cemâl-i hasenümden
Pûşide kalur meh-ruh-ı pertev-fikenümden

Serv-i çemenüñ kalmadı reftâre mecâlî

⁵⁹ Mîr-zâde Mehmed Emîn Sâlim, *Tezkiye'tü's-suarâ*, ed. Adnan İnce (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 466–467; Yeşilyurt, *Sâlim ve Safâyî Tezkiyelerindeki Biyografik Bilgilerin Karşılaştırılması*, 553–555.

⁶⁰ İsmâil Belîğ, *Nubbetü'l-Âsâr*, 677–678.

Hayrânî-i nahl-i kad-i âşûb fitenümden

Endâhte eyler kalemüñ ‘aczile Bihzâd
Dermânde olup rikkat-i nakş-ı dehenümden

Hâdî idicek gûş beni eyledi o medhûş
Bu nev-gazeli dil-ber-i şîrîn suhenümden”

*

“Yeter bu peyrevî-i zâhid-i riyâ-pîşe
Biraz da pîr-i harâbâta hizmet eyleyelüm

Virüp nukûd-ı niyâzı o hâce-i hüsne
Metâ-ı nâz alalum gel ticâret eyleyelüm”

*

“Hâyîde olmasa dir idüm hatt-ı la‘line
Mûrân geldi mühr-i Süleymânı görmeğe

Câm-ı bilürsuz göremez bâde mey-fürûş
Pîr olmağile ‘aynuñ ider anı görmege

Peyk-i nesîmi gül-şene gönderdi ‘andelîb
Bikr-i ‘afffe-i gül-i handânı görmeğe”

*

“Bu şeb bezm-i ‘adüvde gerçi kim ol meh-likâ kaldı
Hele derd-i ğam-ı hicrânîde tenhâ bana kaldı

Çıkarduk ârzû-yı merhem-i bihbûdı hâtırdan
Dimâg-ı zahmümüzde lezzet-i tîg-i cefâ kaldı

O şeh-nâzun gice âğâze-i taksîm-i lutfından
Sımâh-ı cân ü dilde bûseliksi bir sadâ kaldı”

Safvet Tezkiresi'nde: "İsmi 'Abdül-hâdî'dir. *Âfâtâb-ı vücûdu Bursa'dan tulû' itmişdür. Diyâr-ı Bekir mevlevîyyeti ile muktezî'l-merâm olmuştur.*"⁶¹ denmektedir.

Şeyhî'de Abdülhâdî Efendi'nin görev yerleri ve tayin tarihleri şu şekildedir: Bursalı Şeyh Abdülbâkî oğlu Abdülhâdî Efendi h. 1069'da Hâfız Paşa Medresesi'nden, h. 1106'da Leysi-zâde Medresesi'nden, h. 1112'de Hüseyin Paşa Medresesi'nden, h. 1116'da Lala Şâhin Paşa Medresesi'nden azlolunmuştur. 1116'da İvaz Paşa Medresesine, aynı yıl Tire kadılığına, h. 1119'da Trablus-Şâm kadılığına tayin edilmiştir. h. 1120 Safer'inde Trablus-Şâm kadılığından azledilmiş; h. 1123'de Kayseri kadılığına, h. 1134'de Diyâr-ı Bekir kadılığına, h. 1139'da Üsküdar kadılığına getirilmiştir.⁶²

Râmiz'e göre: Abdülhâdî Efendi Bursa'da Gâzî Hüdâvendigâr Camii vâizi Abdülbâkî Efendi'nin oğludur. Bursa meşâyihundan olup ilim ve mârifette yüksek derecelere sahiptir. Abdülkâdir-zâde'den mülâzım olmuş, h. 1103 tarihinde Bursa'da Leysi-zâde medresesine atanmış, daha sonra altmışlı rütbesiyle İvaz Paşa müderrisliğine tayin olmuştur. h. 1110'da Tire mevlevîyyetine, h. 1122'de Kaysariyye kazâsına nâil, h. 1134'de Diyâr-ı Bekir'e vâsil olmuş, h. 1139'da da Üsküdar mevlevîyyetine atanmıştır. h. 1140 yılında Cemâde'l-ülâsında Üsküdar'da vefât etmiştir.⁶³

Fatîm Tezkiresi'nde şu bilgi yer alır:

⁶¹ Bilal Güzel, *Kemiksiz-Zâde Safvet Mustafa Ve "Nubbetü'l-Âsâr Min Ferâidi'l-Eş'âr" İsimli Şâir Tezkiresi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 796–797. Güzel, yüksek lisans tezi olan bu çalışmasında, Safvet ve Safayî tezkirelerini karşılaştırdığı bölümde (s. 38), mevlevîyyet kavramında hatâya düşerek şâiri Mevlevî tarikatından göstermektedir.

⁶² Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâ'ik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri Vakâyi'ü'l-Fudalâ*, ed. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 4/73, 511, 292, 401, 404, 586, 638, 654, 352, 455, 301, 452, 453, 548, 518, 535, 729, 728.

⁶³ Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurâfısı İnceleme-Tenkidlî Metin-İndeks-Sözleşük* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 79, Tezkireler Dizisi-Sayı: 1, 1994), 281.

“‘Abdü’l-hâdî Efendi Burûsa’da Hisâr Câmî’i şeybi ‘Abdü’l-bâkî Efendi merhûmuñ oğlu olup bâriç i’tibâriyle müderris; 1116 târîbinde Tire kazâsı hükûmetine nâ’il, 1119 târîbinde Trablus-Şâm kazâsına, 1123 târîbinde belde-i Kayseriye’ye kadı ve hâkim, soñra hükûmetle Mağnisa ve Diyâr-ı Bekir’e râhî ve ‘âzîm olduktan soñra Üsküdar’da seccâde-nişîn-i şer’-i enver olduğu hâlde bir müddet imrâr-i şâm u seber eyleyip 1243 senesi cânib-i Hicâz-ı mağfîret-tırâzu ‘azîmetle sene-i mezbûre bilâlinde beyne’l-harameyn nakl-ı niyâz-ı Cennet eylemiştir. Mûmâ-ileyhüñ eş’ârı şâ’irâne ve üstâdâne vâkî’ olmuştur”.⁶⁴

GAZEL

“Bu şeb bezm-i adûda gerçi kim ol meh-likâ kaldı
Hele derd ü gam-ı hicrânide tenhâ bana kaldı

Çıkardı ârzû-yı merhem-i behbûdu hâtırdan
Dimâğ-ı zahmımızda lezzet-i tîğ-i cefâ kaldı

O şeh-nâzın gice âgaze-i taksîm-i lutfuñdan
Sımâh-ı cân u dilde bir acâyip hoş sadâ kaldı

Şarâba nakd-i akli olmaz oldular harâbâtın
Ne bâzârında germiyyet ne bir bey’ u şîrâ kaldı

Bu nazmı *Hâdîyâ* bir nüktedân vasfiyle itmâm it
Yazıkdur nâ-tamâm ol nüsha-i medh u senâ kaldı”

Mehmed Tevfik’te şöyle bilgi verilir: Bâkî-zâde Abdülhâdî Efendi Bursa’da doğmuş, ilim ve mârifette eşi benzeri olmayan bir zât olmuş. Mevlevîyyet pâyesine ulaşmış ve h. 1141’de Üsküdar’a kadı tayin edilmiştir. Hicrî 1142’de hac için Beytullâh’a gitmiş, h. 1143 tarihinde

⁶⁴ Fatin Davud, *Fatin Teşkiresi (Hâtimetü’l-Eşâr)*, ed. Ömer Çiftçi (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 527–528.

beyne'l-Harameyn'de âhirete göç etmiştir. *Hâdî* mahlasıyla el-sine-i selâsede (Arapça-Farsça-Türkçe) şiirleri vardır.⁶⁵

Fındıklılı İsmet Efendi'nin *Şakâ'ik Zeyl*'nde şu bilgi bulunmaktadır: Bursa ulemâsının önde gelenlerinden Bâkî-zâde Hâdî Efendi, Bursa'da Hisâr Câmî-i şerîfi şeyhi Abdülbâkî Efendi'nin oğlu olup Bursa'da doğmuştur. Bursa'nın ileri gelen âlimlerinden tahsilini tamamladıktan sonra h. 1106 Muharrem'inde müderris, h. 1116'da Tire, h. 1119'da Trablus-Şâm nâibi, h. 1123 Cemâziye'l-âhire'sinde Kaysari, h. 1129 Muharrem'inde Manisa, h. 1134 Rebî'ü'l-evvelinde Diyâr-ı Bekir, h. 1139 Cemâziye'l-âhire'sinde Üsküdar mollası olmuştur. Hicrî 1142'de hacc-ı şerîfe gidip, dönüşünde h. 1143 evâ'ilinde bekâ âlemine göç eylemiştir. Erbâb-ı ilm ü irfândan mehâsin-i ahlâk ile tezyîn-i zât edenlerden olup *Hâdî* mahlasıyla Arabî, Fârisî, Türkî şiirleri vardır.⁶⁶

Mehmed Süreyyâ'ya göre Abdülhâdî Edendi, Bursa'da Hisar Câmîi şeyhi Abdülbâkî Efendi'nin oğludur. Müderris ve Üsküdar mollası olmuş, h. 1143/m. 1759/60'da vefât etmiştir. Oğlu Mehmed Emin Efendi'dir.⁶⁷

Son olarak Tuman'a göre: "*Abdü'l-hâdî Efendi, Bursa'da Gazî Hüdvendîgâr Camî'i vâ'izî Şeyh Abdülbâkî Efendi'nin oğludur, Bursalı, müderris, Üsküdar kadısıdır. Vefâtı h. 1143/m. 1730'dur. Mekte'de medfûndur. Vefâtı tarihini Râmiz'in h. 1140 göstermesi yanlıştır.*"⁶⁸

Bursalı Abdülhâdî Edendi hakkında tezkirelerde verilen mâlûmatdan da anlaşılacağı üzere rivâyet farklılıkları oldukça fazladır. Özetle şunu diyebiliriz ki: Abdülhâdî Edendi Bursalı olup Şeyh Abdülbâkî Efendi'nin oğludur. Doğum tarihi belli olmayan Abdülhâdî Edendi, *Hâdî* mahlasıyla Arapça-Farsça-Türkçe şiirler yazmıştır. Bursa'da zamanın ulemâ ve şuarasından iyi bir tahsil gören Abdülhâdî, ilim ve

⁶⁵ Ruhsâr Zübeyiroğlu, *Mecmû'atü't-terâcim Mehmed Teyfik Efendi* (İstanbul Üniversitesi, 1989), 263–264.

⁶⁶ Fındıklılı İsmet Efendi, *Şakâ'ik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri Tekmiletü's-Şekâ'ik fî Hakke Ehlî'l-Hakâ'ik*, ed. Özcan Abdülkadir (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 5/23–24.

⁶⁷ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, 1/109.

⁶⁸ Tuman, *Tuhfe-i Nâîl*, 2/1190.

mârifette eşi benzeri olmayan bir zat olmuş, müderrislik, naiblik, kadılık, mollalık ve mevlevîyet mertebelerinde bulunmuştur. Safâyî, Sâlim, Belîğ, Safvet ve Şeyhî tezkireleri yazıldığı sırada hayatta olan Abdülhâdî Efendi'nin ölüm tarihi, Râmiz'de h. 1140 yılının Cemâde'l-ülâsında Üsküdar'da gösterilmektedir. Ancak Tuman'a göre bu tarih yanlıştır. Kezâ *Fatîm Tezkiresi*'ndeki h. 1243 vefât tarihi de hatâlıdır. Mehmed Tevfik, Fındıklılı İsmet Efendi, Mehmed Süreyyâ, Tuman'a göre ise h. 1143/m. 1730'da vefât etmiştir. Abdülhâdî Efendi, hac farîzası sırasında beyne'l-Haremeyn'de ölmüş, Mekke'ye defnedilmiştir.

Kaynaklarda Abdülhâdî Efendi'nin düşürdüğü birkaç tarih tespit ettik. Bunların ilki Abdülhâdî Efendi'nin, Bursa mevalisinden Nâzûk Abdullâh Efendi'nin h. 1098'deki vefâtına söylediği tarihtir:

”اولا بهشت عالیده نازکی افندی“⁶⁹

(Ola bihişt-i 'âlîde Nâzûkî Efendi)

İkinci olarak Şeyhî'nin *Şakâ'ik Zeyl*'nde, Bursalı Abdülhâdî Efendi'nin, babası Şeyh Abdülbakî Efendi'nin h. 1121'deki vefâtına söylediği şu tarih aktarılır:

”جنت اول پدريم باقى افندی يه مكان“⁷⁰

(Cennet ola pederim Bâkî Efendi'ye mekân)

Abdülhâdî Efendi'nin düşürdüğü diğer tarih henüz genç yaşta iken h. 1100'de vefât eden Bursalı âlim ve şâir Şevkî içindir:

”جان شوقى جنته عزم ايلدى“⁷¹

(Cân-ı Şevkî cennete 'azm eyledi)

Son olarak Şeyh İsmâil Hakî Hazretleri'nin *Râhu'l-Beyân* ismindeki tefsiri tamamlandığında söyledikleri Arapça tarihtir:

”ارخ الختم يهذا التاريخ البّ تفسير كلام البارى“ (h. 1119)⁷²

⁶⁹ İsmâil Belîğ, *Nubbetü'l-Âsâr*, 541.

⁷⁰ Şeyh Abdülbakî Efendi için bkz. Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâ'ik*, 4/418–419.

⁷¹ Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâ'ik*, 4/57; İsmâil Belîğ, *Nubbetü'l-Âsâr*, 236.

⁷² Zübeyiroğlu, *Mecmû'atü't-terâcim Mehmed Tefîk Efendi*, 264; İsmet Efendi, *Şakâ'ik*, 5/24.

Bursalı Abdülhâdî Efendi'nin kaynaklarda genellikle Feyzullâh Efendi⁷³ ve Seyyid Mehmed Emîn Efendi⁷⁴ adındaki oğulları zikredilir. *Safâyî Tezkiresi*'nde Bursalı şâir Hâdî Efendi'nin oğlu olan Sâbık mahlaslı bir şâirden daha söz edilmektedir.⁷⁵

⁷³ Feyzullâh Efendi, Feyzî mahlasıyla şüirler yazmıştır. Mülâzım olmuş ve çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, kadılık ve mevlevîyyet görevinde de bulunmuştur. İlmî ve edebî konularda mâhirdir. Şeyhî, Feyzî'nin çeşitli ilimlerden bilgisi bulunduğunu, “elsine-i selâse”yi kullanmada yetenekli, şüir ve inşâda başarılı olduğunu kaydeder. Bazı kaynaklarda h. 16 Zilhicce 1128/m. 1 Aralık 1716, bazılarında h. Zilhicce 1127/m. Kasım-Aralık 1715 tarihinde vefât ettiği kayıtlıdır. Fatih Câmii'nde cenâze namazı kılınmış, Edirnekapı'ya defnedilmiştir. Bkz. Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâik*, 4/392; Hanife Koncu, “Feyzî, Abdülhâdîzâde Feyzullah”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Ahmet Yesevi Üniversitesi) (Erişim 09 Ağustos 2020).

⁷⁴ Babası gibi şâir olan Seyyid Mehmed Emîn Efendi Emîn mahlası ile şüirler yazmıştır. *Belğ Tezkiresi* yazıldığı sırada Trablus-Şâm kadısıdır. Fatîn'e göre, şâir Emîn Bursevî Abdülhâdî Efendi'nin oğludur. Emîn Efendi hâriç itibarıyla müderris sınıfına mülâzım; önce Kayseri, sonra Filibe kazâlarına kadı ve hâkim olmuş iken Filibe'de h. 1159 tarihinde vefât etmiştir. Bkz. Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâik*, 4/406; İsmail Belğ, *Nubbetü'l-Âsâr*, 26–27; Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 36; Ramazan Ekinci, “Emîn, Abdülhâdî-zâde Seyyid Mehmed Emîn Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Ahmet Yesevi Üniversitesi) (Erişim 09 Ağustos 2020).

⁷⁵ Safâyî Mustafa Efendi, *Tezkiire-i Safâyî*, 305.

SONUÇ

Türk Edebiyatında mahlas-daş şâirlerin varlığı ve bu durumun sebep olduğu karışıklıklar, daha şâirlerin kendi yaşadıkları devirlerde gün yüzüne çıkmış, zamanla bu mesele neredeyse çözülemez bir düğüm halini almıştır. Edebiyat araştırmacıları bu soruna zaman zaman temas etmişlerse de tek tek mahlaslar üzerinde yapılacak tetkiklerin araştırmacılara daha yol gösterici olacağı kanaatindeyiz. Bu konuda yapılmış birkaç çalışma varsa da kullanılan mahlasların çeşitliliği göz önüne alındığında sayıları yetersiz kalmaktadır.

Ulaşılan Osmanlıca el yazması eserlerin ve şiirlerin kalem sahiplerinin bulunması için giriştiğimiz gayret neticede Türk Edebiyatı tarihi boyunca on dört şâirin *Hâdî* mahlasını kullandığı tespit edilmiştir. Bu şâirlerden neredeyse yarısının XVI. ve XVII. asırlarda yaşamış olması dolayısıyla en fazla karışıklık bu dönemdeki şâirler için söz konusu olmuştur. Türk Edebiyatı tarihi boyunca yaşamış bütün şâirlerin hayatları, eserleri ve şiirlerini anlatmak bir makalenin sınırlarını aşacağından öncelikle XVI. ve XVII. yüzyılların aydınlatılması gereği doğmuştur.

XVI. ve XVII. asırda *Hâdî* mahlasını toplam altı şâir tercih etmiştir. Bu sayının yeni eserlerin gün yüzüne çıkarılmasıyla artması mümkündür. Ancak elden geldiğince birinci elden kaynaklara inilerek hazırlanmış olduğumuz bu çalışmada, *Hâdî-i Bağdâdî* ve *Bayrâmî-Melâmî* şâir Ahmed Hâdî Efendi gibi haklarında daha önce ya çok az bilgi bulunan ya da hiç temas edilmemiş şâirler gün yüzüne çıkarılmış, tespit edilen eserleri ilk kez tanıtılmıştır. Mama-zâde Hâdî Ahmed Çelebi ve Sofyalı Ahmed Hâdî Efendi hakkında kaynaklarda ve mevcut çalışmalarda daha önce tekrarlanan karışıklıklar belgeleriyle giderilmeye çalışılmıştır. Ulaşılabilen eserlerde şâirlere dair bilgilerdeki farklılıklara, hatâlara ve eksikliklere temas edilmiştir. Bazı şâirlerin de eserlerinin yeni nüshaları bulunmuştur.

Kadim kaynaklara ulaşmadaki zorluklar nazar-ı dikkate alınırsa bu eserlere dayanan hemen her çalışmada olduğu üzere bu makalede de eksiklikler ve hatâlar elbette olacaktır. Lâkin elde edilecek yeni bilgi ve belgelerle, yapılacak yeni araştırmalarla her daim daha net ve daha doğru bilgiye ulaşma ihtimâlinin olduğunu hatırlatmak isteriz.

KAYNAKÇA

- Adak, Abdurrahman. “Dîvân Edebiyatında Mahlasların Karıştırılması - Za’îfî ve Za’fî Mahlaslı Şairler Örneği”. *Ekev Akademi Dergisi* 50 (2012), 157–172.
- Akün, Ömer Faruk. “Dîvân Edebiyatı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/389–427. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Algar, Hamid. “Molla”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/238–239. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Altuner, Nuran Üzer. “Safâ’î ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks”. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1989.
- Âşık Çelebi, es- Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi. *Meşâ’irü’s-Şu’arâ*. ed. Filiz Kılıç. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Âşık Mehmed Çelebi. *Meşâ’irü’s-Şu’arâ*. Ankara: Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 06 Hk 218, ts.
- Atık, Hikmet. “Türk Edebiyatında Nakşî Mahlaslı Şâirler”. *İstem* 5 (2005), 169–180.
- Aydemir, Yaşar. “Hâdî’nin Saray Şehrengizi”. *İlmi Araştırmalar* 12 (2001), 31–56.
- Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin. *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*. ed. Ramazan Ekinci. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Azamat, Nihat. “Melâmet”. *TDVİA*. 29/24–25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. ed. Mustafa; Kurnaz Cemal Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2000.
- Canım, Rıdvan. *Edirne Şâirleri*. Erzurum: Akçağ Yayınları, 1995.
- Çavuşoğlu, Mehmet. “Bâkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/537–540. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lâgat*. Ankara: Aydın

Kitabevi, 17. Baskı., 2000.

DİA. “Melâmiyye”. *TDAlA*. 29/29–35, 2004.

Ekinci, Ramazan. “Emîn, Abdülhâdîzâde Seyyid Mehmed Emîn Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ahmet Yesevi Üniversitesi. Erişim 09 Ağustos 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/emîn-abdulhadizade-seyyid-mehmed>

Erdem, Sadık. *Râmiş ve Adâb-ı Zırafsı İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 79, Tezkireler Dizisi-Sayı: 1, 1994.

Erkal, Abdülkadir. “Hâdî, Memezâde Hâdî Ahmed Çelebi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ahmet Yesevi Üniversitesi. Erişim 09 Ağustos 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hadi-memezade-hadi-ahmed-celebi>

Fatin Davud. *Fatin Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*. ed. Ömer Çiftçi. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.

Fındıklılı İsmet Efendi. *Şakâ'ik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri Tekmiletü's-Şekâ'ik fi Hakkı Eblî'l-Hakâ'ik*. ed. Özcan Abdülkadir. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Gölpınarlı, Abdülbaki. *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Gri Yayınları, 1992.

Güzel, Bilal. “Kemiksiz-Zâde Safvet Mustafa Ve ‘Nuhbetü'l-Âsâr Mın Ferâidi'l-Eş'âr’ İsimli Şair Tezkiresi”. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Ilić, Slobodan. “Lâmekânî Hüseyin Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/94–95. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.

İpşirli, Mehmet. “Mülâzemet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/537–539. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.

İpşirli, Mehmet. “Nâib-Osmanlı'da-”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/312–313. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.

İsen, Mustafa. *Ötelerden Bir Ses Divân Edebiyatı ve Balkanlarda Türk*

- Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- İsmâil Belîğ. *Nubbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübtetü'l-Eş'âr*. ed. Abdülkerim Abdülkadiroğlu. Ankara, 1985.
- Karagözlü, Volkan. “Hâdî, Ahmed Hâdî Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ahmet Yesevi Üniversitesi. Erişim 09 Ağustos 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hadi-ahmed-hadi-efendi>
- Kayabaşı, Bekir. “Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı”. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1997.
- Kemikli, Bilal. *Dost İlınden Gelen Ses*. İstanbul: Kitabevi, 2004.
- Koncu, Hanife. “Feyzî, Abdulhâdîzâde Feyzullah”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ahmet Yesevi Üniversitesi. Erişim 09 Ağustos 2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/feyzi-abdulhadizade-feyzullah>
- Kurtoğlu, Orhan. “Dîvân Şiirinde Mahlas Değıştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler”. *bilig* 38 (2006), 71–91.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmânî*. ed. Nuri Akbayar. İstanbul, 1996.
- Mehmed Tefîk. *Kâfile-i Şuarâ*. ed. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz vd. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Mîr-zâde Mehmed Emîn Sâlim. *Tezķiretü's-şuarâ*. ed. Adnan İnce. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.
- Muhammed Riyâzî Efendi. *Riyâzî's-Şuarâ (Tezķiretü's-Şuarâ)*. ed. Namık Açıkgöz. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017.
- Nev'î-zâde Atâî. *Şakâ'ik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik*. ed. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001.
- Safâyi Mustafa Efendi. *Tezķire-i Safâyi (Nubbetü'l-Âsâr min Fevâ'idi'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*. ed. Pervin Çapan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Semih, Mehmet. *Türk Edebiyatında Mablaslar, Takma Adlar, Tapşırılmalar ve Lakaplar*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları, 1993.

- Şeyhî Mehmed Efendi. *Şakâ'ik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri Vakâyi'ü'l-Fudalâ*. ed. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Sofuoğlu, Nesrin. "Bayrâmî-Melâmî Bir Şâir: Hâşimî Emîr Osman Efendi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/41 (2015), 155–188.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- Tuman, Mehmet Nâil. *Tubfe-i Nâilî Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. ed. Mustafa Tatçı - Cemal Kurnaz. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Unan, Fahri. "Mevleviyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/467–468. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Unan, Fahri. "Pâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/193–194. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.
- Yayın Kurulu. "Hâdî". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C. 4. Dergah Yayınları, 1981.
- Yeşilyurt, Havva. "Sâlim ve Safâyî Tezkirelerindeki Biyografik Bilgilerin Karşılaştırılması". Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yıldırım, Ali. *Dîvân Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Yıldız, Alim. "Dîvân Edebiyatında Fenâyî Mahlaslı Şairler". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2003), 394–396.
- Zübeyiroğlu, Ruhsâr. "Mecmû'atü't-terâcim Mehmed Tevfik Efendi". İstanbul Üniversitesi, 1989.